

az állami iskolarendszer heterogeneitása nem is lehet kérdéses. A legrosszabb kínálatot a nagyvárosi gettók iskolái nyújtják, ebben a csapdában vannak az alacsony jövedelmű családok. Így aztán nem lehet egyetérteni azzal az állítással, hogy a Friedman-féle voucher rendszer nagyobb hasznthatozna a gazdagabb családoknak, mint a szegénynek. Friedmanék maguk is épp ellenkezőleg érvelnek: szerintük a voucher rendszer az egyenlőséget és a hatékonyúságot egyaránt elősegíti.

A tiszta piaci modellben az iskolák profit orientáltak. A mai amerikai valóságban a magániskolába járók 98%-a nonprofit intézmény tanulója. Az amerikai kormány ugyanis csak a nonprofit szervezeti formákhoz nyújt támogatást.

Az biztos kérdéses, hogy a követlenül vagy a voucher rendszerben finanszírozott nonprofit iskolák a haszon vonatkozásában képesek-e elérni a tiszta piaci rendszerben működő intézményeknek a színvonalát. A nonprofit szervezetek világában ugyanis nem vállalkozók, csak adminisztrátorok vagy döntéshozók működnek. Innovációk megjelenése, elterjedése tőlük nem várható. Azaz a jelenleg ismert voucher rendszerek teljesítménye általában alatta marad az igazi piaci oktatásnak, különösen azoknak a rendszereknek az esetében, amelyek kizárták a profitorientált iskolákat.

Költségösszehasonlítás

Arra már rámutattunk, hogy az állami rendszerben a szabadpiacival szemben egy lényeges és kikerülhetetlen plusz költség jelentkezik. Mivel az állami iskolák működtetéséhez adóbeszedésre van szükség, a kormány az adókra jelentős mennyiségi jóléti költséget is rátesz. Ebből magából is következik már, hogy a valóban szabad oktatási piac mind a magán mind a közös haszon elbállításának vonatkozásában hatékonyabb. Ez Levin érvelésében nem jelenhet meg, hiszen nem tiszta piaci rendszerről, hanem a magánoktatás voucher rendszeréről beszél, amelynek finanszírozásához adó kell, ami pedig jóléti költségekkel jár.

Összegzés

Ahhoz, hogy okosan döntsünk szabadpiaci vagy állami oktatás között, gondosan meg kell vizsgálnunk mindenki jól definiált modell minden tulajdonságát. A láthatatlan kéz klasszikus modelljében a szabadpiaci rendszer egyértelmű tulajdonjogokat és szabad piac, hasznosság maximalizáló fogyszatók és profitorientált szervezetek jelenlétét

tételezi fel. Ebben a modellben nem lehet semmit "ingeny" kapni.

Az állami iskolázás esetében tisztázni kell, hogy milyen a kérdéses kormányzás. "Tökéletes demokráciát" tételezünk fel, ami ebben az esetben a piaci "tökéletes verseny" ellenére. Ennek megfelelően az állami iskolák kimenete különbözní fog a piaci outputtól, annak ellenére, hogy mindenki esetben egyéni választanak. Eszerint az érvelés szerint a különbösg abból adódik, hogy állami ellátás esetén az oktatás externális hasznat hatékonyabban internalizálódik. De az állam a "közösségi hasznat" az oktatásban csak akkor tudja emelni, ha szűkös anyagi erőfűr arra összpontosítja, hogy ellenőrizze, vajon a pedagógusok elérik-e a kívánt eredményt. Így aztán anyagi erőinek kisebb részét tudja csak a magánhaszon előremozdítására használni. A magánpiaci rendszerben működő iskolák abszolút hátrányban lesznek a közösségi haszon előállítása terén, viszont abszolút előnyben a magánhaszon előállításánál.

Japán példája hozható fel az érvelés megvállaltására. A japán tanulók vizsgaeredményei jobbak amerikai társaikénál, és ez a különböző megdöbbentően megnő 15 és 18 éves koruk között, amikor az oktatás már nem kötelező és nem ingyenes – mégis a korosztály 94%-a jár iskolába –, ezért a legerősebb piaci verseny érvényesül.

(E. G. West: *Public Schools and excess burdon.*)
(Mindkét közlemény forrása: Mini Symposium on the Economics of Educational Choice. *Economics of Educational Review*, 2, 1991. pp. 137–178)
Csongor Anna

FELSŐOKTATÁSI PÉNZÜGYEK

A felsőoktatás finanszírozása

A *Higher Education in Europe* tematikus számát (1991/1) a felsőoktatás-finanszírozás aktuális kérdéseinak szenteli. A tanulmányokat neves szakemberek, nemzetközileg ismert szerzők adják közre, az írások többsége az 1991 októberében Dijonban tartott, az egyetemi és főiskolai oktatás pénzügyi kérdéseivel foglalkozó konferencia anyaga.

Guy Neave Véges anyagi erőforrások című írása átfogó képet ad a téma egészéről. Az alapkérdés az, hogy mivel a felsőoktatási intézmények nem támászkodhatnak többé pusztán az állami támogatásra, hogyan, milyen módon oldják és oldhatják meg finanszírozásukat, az állami szektor támogatásának csökkenése milyen változásokkal jár, milyen új erőforrásokra lehet számítani. Sok szó

esik arról, hogy a hallgatóknak kell majd nagyobb részt vállalniuk saját oktatásuk költségeiből. Változnak tehát az erőforrások és velük együtt változnak az erőviszonyok is. Szükségszerűen megváltozik például a viszony kormány és korábban a kormány által támogatott felsőoktatási intézmények között. Az egyetemek és főiskolák többé nem csupán a kormány eltartottjai, hanem – anyagi bázisukat megtérítendő – a magánszektor felé fordulnak. Nyugat-Európában közel egy évtizedre égető a probléma, Közép-Kelet-Európában a pénzügyi nehézségek később, ám már akut formában jelentkeztek, oly módon, hogy ugyan a hasonló jelenségek megmutatkoztak, de azokat senki nem akarta beismerni.

Az 1980-as évektől – mióta a nyugat-európai országok kormányai kevesebb pénzt fektetnek a felsőoktatás fejlesztésébe, az intézményeknek többé-kevésbé a magánszektorra is támaszkodniuk kell költségeik fedezéséhez. Ugyanakkor az egyetemi szférának a legtöbb nyugati országban szembe kellett néznie az anyagi támogatások csökkenésével. És ez lett a 90-es évek trendje is. A szerző azzt az átmenetet írja le, amelynek során kialakulóban van egyrészt egy hallgatói önköltséges, másrészt egy szociális helyzet alapján elbírált tandíjrendszer. Ez felvet egy új problémát, nevezetesen: vajon politikailag megengedhető-e, hogy a hallgatók maguk fedezzék tanulási költségeiket. A megoldás akkor lehet jó – mondja Neave –, ha a változatásokat lassan, folyamatosan, rugalmasan és óvatosan adagolják, és arra a lényeges problémára koncentrálnak – ezáltal figyelmen kívül hagyva, vagy legalábbis háttérbe szorítva a másodlagos kérdéseket –, hogy a felsőoktatást tegyék viszonylag széles rétegek számára elérhetővé. Lezsögezi továbbá, hogy a finanszírozás kérdése alapvető, annál is inkább, mert minden ezzel kapcsolatos változás lavinát indíthat el.

Felhívja a figyelmet arra is, hogy ha megváltozik a finanszírozás módja, akkor megváltozik a felsőoktatási intézmények belső rendszere is. Minél több intézmény, szektor finanszírozza az oktatást, annál kevésbé valószínű, hogy az ily módon erőteljesen megosztott, pluralizálódott helyzetben a finanszírozók bármelyike nyomást tudna gyakorolni egyik vagy másik felsőoktatási intézményre. Természetesen egy-egy intézmény éppen úgy támaszkodhat pusztán egyetlen pénzügyi erőforráusra.

Mi a probléma a privát szektor finanszírozta felsőoktatással? Főként az, hogy az anyagi támogatás „napról-napról” történik, jellegéből adódóan kevésbé „stabil”, mint amilyen biztonságosnak

korábban az állami támogatást lehetett tartani. Végül megemlíti Neave egy másik problémát is, ami az egyes intézményeken belül jelentkezhet. Az egyetemeknek és főiskoláknak mint elsődlegesen oktatási intézményeknek legfontosabb feladatauk nem az, hogy a finanszírozás problémájával foglalkozzanak. Erre egy speciális – a felsőoktatási intézményen belül működő – adminisztratív szerv hivatott. Ennek feladata az anyagi fedezet előteremtése. Ezzel pedig átkerül a „hatalom” az adminisztratív szerv kezébe.

J. C. Eicher és T. Chevaillier tanulmánya hasonló aspektusból közelíti meg a felsőoktatási finanszírozás témaát, a „kriszis” oldaláról, mondva: a felsőoktatás céljának és hasznának kétségevonásával mélyül el a probléma. A franciák tapasztalata hasonló a Neave által leírtakhoz. Az állami támogatás szerepét, amely eleddig egyedüli anyagi forrás volt, részben át kell vállalniuk a hallgatóknak, illetve a magánszektornak. A szerzők többséfe lehetőséget vázolnak fől a megoldásra, ezek között szerepelnek a speciális juttatások is, például a tandíj- és összöndíj-rendszer és a hallgatói hitel lehetősége. Ezenkívül kiépült a speciális támogatói szisztema, egy-egy oktatási intézmény és egy, vagy több állami szervezet között. Az állami támogatásnak azonban meg kell maradnia a magánszektorból származó növekvő támogatás mellett is.

Az Európai Közösség országaiban végzett felméréseken alapuló összehasonlító tanulmány fró: F. Kaiser, Jos B.J. Koelman, J.G.M. Florax és F. A. van Vugt. Miképpen támogatják az EK országokban az egyetemi-főiskolai oktatást? Igen változatos a kép. Az összkiadások, az oktatási költségvetés és az össznmzeti termelés függvényében az eredmény a következő: viszonylag sokat költ a felsőoktatás fejlesztésére: Luxemburg, Olaszország, Spanyolország és Franciaország. Átlagos ez az érték a többi hat EK országban. Az egy hallgatóra eső juttatás függvényében pedig magas a támogatás Hollandiában, Dániában és Luxemburgban, kevés Spanyolországban, Görögországban és Portugáliaban, a többi EK országban átlagos az érték. Az elemzés végső eredménye az, hogy ezek az értékek konvergálnak.

G. Williams áttekinti és összefoglalja a jelenlegi és jövőbeli változásokat a felsőoktatás anyagi bázisainak tekintetében. Angliára és az OECD országokra tekint. A pénzügyi támogatás különböző modelljeinek előnyeit és hátrányait vizsgálva arra az eredményre jut, hogy a különböző modellek működnek ugyan, de nem tökéletesen. A piachoz való igazodás kérdéskörét is tárgyalja, arra kon-

centrálva, hogy ez miképpen befolyásolja az oktatást és a kutatást.

A franciaországi helyzetet J.J. Paul és F. Baily mutatja be. Itt nagyon kevés támogatást kap a felsőoktatás, aminek következtében a fő probléma, hogy igen nehéz szakképzett munkaerőt találni. Franciaországban is legfőbb ideje új erőforrásokat keresni az állami támogatás kiegészítéséhez. Az egyetemek – új támogatókhoz és azok új igényeihöz alkalmazkodva – speciális oktatóprogramokat dolgoztak ki, amelyek találkoznak a finanszírozók elkövetésével. Ilyen módon Franciaországban a felsőoktatás az üzleti élet részévé is válik.

Mi a helyzet Közép-Kelet-Európában? Erről, a magyar helyzetet elemzve és összehasonlítva a régió többi országával, magyar kutatók számlolnak be *Kozma Tamás* és *Setényi János* személyében. A térség országaiban bekövetkezett gazdasági és társadalmi fordulat értelemszerűen megkifívája a finanszírozási rendszer megváltoztatását. Az oktatási rendszernek el kell felejtenie az 50-es évektől kialakult alávetett és elnyomott voltát, a kritikus helyzetbe került oktatási intézményeknek meg kell újulniuk, elsőrendben meg kell keresniük az új anyagi forrásokat. Csehszlovákia – viszonylagos gazdasági stabilitása miatt – már megtette az alapvető változtatásokat. Lengyelország az egyetemek továbbelőrehelyezéséhez szükséges professzionális összehangoltság irányelvét tette magáévá csakúgy, mint Magyarország, ahol a kedvezőbbben alakuló piaci viszonyok ugyancsak növekvő lehetőségeket nyújtanak a felsőoktatási intézmények változatos módon történő támogatására (pl. hallgatói-alap, ösztöndíj-alap, kutatási- és fejlesztési alap létrehozása). Az oktatási privatizációnak Magyarországon figyelemreméltó előzményei is vannak (az un. dolláros képzés, magánegyetem). Még nem döntethető el, hogy az eddigi fejlemények hová vezetnek, de ha ilyen irányban haladnak a változások, akkor egyre inkább dominánsává válik a piacorientált szemlélet.

A felsőoktatási intézmények Finnországban (O. Kivinen és R. Rinne tanulmánya) is kinyitották kapuit a piacgazdaság felé. A finnek ma arról vitáznak, hogy hogyan viszonyul egymáshoz a felsőoktatásba befektetett anyagi támogatás és az oktatásban megjelenő eredmény.

A. A. Stager kanadai beszámolója azt példázza, hogy a gondok az európai országokhoz hasonlóan az anyagi erőforrások hiánya a legfőbb probléma. A föderációs kormány anyagi támogatásának lecsökkenését a tartományi igazgatás hozzájárulása és egyéb adományok ugyan ellensúlyozták.

A felsőoktatás finanszírozásának nemzetközi tendenciáit vizsgálva M. Woodhall megállapítja, hogy az elmúlt tizennyolc év során jelentős változások következtek be a téren, minden az OECD országokban, minden pedig a fejlődő országokban egyre inkább a magánszektor szférájába tolódik az anyagi támogatás vállalása. A megkezdődött pluralizálódás tehát azonos irányba tart a világ valamennyi térségében.

Az UNESCO CEPES (A felsőoktatás európai központja) jó szolgálatot tette a tematikus szám közreadásával. Az elemzéseket statisztikák, ábrák, táblázatok egészítik ki, a tanulmányokat a téma gazdag bibliográfiája követi.

(*Higher Education in Europe*, 1, 1992.)

Gellért Emese

A magánfelsőoktatás finanszírozása Japánban

A japán és a francia közoktatásban érettségitetek arányának sokkoló összehasonlítása után (Japánban adott korosztálynak több, mint 92%-a szerez a középfokú tanulmányok sikeres befejezését iga-zoló bizonyítványt, míg Franciaországban ez az arány 1988-ban lépte át a 30%-ot) a jogosítványok társadalmi megtérülésének különbösségeit jellemezzi a szerző. Azaz: amíg a nyugat-európai országban az érettségi bizonyítvány automatikusan jogosít felsőfokú tanulmányok megkezdésére, s egyúttal – jelképesen – a középosztályba való bekerülést is mintegy kifejezi, addig a távol-keleti szigetországban az érettségi mindenkorrevalamiféle "garantált iskolaközi tudásminimum" [savoir minimum interscolaire garanti] meglétének igazolálása; a felsőoktatásba kerüléshez azonban felvételi versenyvizsgákat kell a jelentkezőknek tenniük, légyen szó kettő vagy négy évfolyamos egyetemi képzésről, vagy felsőfokú szakképzési intézményről. Ennek értelmében az a japán fiatal, aki a lehető legnagyobb esélyt akarja megszerezni az egyetemre kerüléshez, átlagosan öt versenyvizsgát tesz le. Ennek értelme és magyarázata a képzéseknek a munkaerőpiacval való szoros kapcsolatában keresendő oly módon, hogy minél nevesebb intézményben folytat (és fejezi be sikeresen) tanulmányait a japán fiatal, annál nagyobbak az esélyei a minőségi – akár a munkát/munkahelyet is garantáló – elhelyezkedésre.

Jelenleg Japánban a középiskolát végzettek 52%-a folytat felsőfokú tanulmányokat (ez évente 1 millió elsoévest jelent), s ezek 76%-a a magánfelsőoktatásban tanul.